

Незаконні вінчання як елемент неоунійної пропаганди на Волині

протоієрей Олександр Федчук

<http://doi.org/10.33209/2519-4348-2707-9627-2022-10-121>

Одним із характерних явищ розвитку церковного життя на Волині у міжвоєнний період був неоунійний рух, з яким боролось духовенство Православної Церкви. При цьому до останнього часу в українській історіографії були відсутні комплексні дослідження з цієї проблеми. Ніхто не акцентував увагу також і на ролі незаконних вінчань в процесі уніатської пропаганди на Волині. У даній статті зроблено спробу аналізу впливу звершення уніатськими священниками таких шлюбів на здобуття прихильності православного населення та розвиток неоунії у Волинському воєводстві. Йдеться про вінчання, які православне духовенство не мало права звершувати над певними категоріями людей: в яких залишався нерозірваним попередній шлюб, над близькими родичами та призовниками, які не отримали дозволу повітових військкоматів. У перші роки після появи на Волині неоунії священники-конвертити, звані в народі «перельотами», широко використовували такі вінчання як засіб агітації народу на користь неоунії. Найбільше цим користувалися «перельоти» Євсевій Сльозко та Олексій Пелипенко, які свою агітацію в тих чи інших селах Волині будували передусім на такій показовій увазі до потреб людей, вирішити які нібито не міг більше ніхто. Православне духовенство протестувало проти подібних вчинків уніатів, відчуючи себе дискримінованим, однак влада не реагувала на порушення законів, що спонукало неоунійних священників продовжувати свою практику. Однак наприкінці 1920-х рр. ставлення органів цивільної влади до звершення уніатами незаконних вінчань змінилося. Троє «перельотів» були засуджені до тюремного ув'язнення, після чого уніати такі вінчання припинили. Час показав, що хоча благословення незаконних шлюбів загалом сприяло розповсюдженню між людьми інформації про уніатських священників, усе ж особи, які зверталися за таким вінчанням, здебільшого не мали наміру зраджувати Православ'ю й приєднати до неоунії.

Ключові слова: неоунія, Євсевій Сльозко, Олексій Пелипенко, вінчання.

Постановка наукової проблеми. У 1924 р. на теренах Польщі розпочалася неоунійна акція, що являла собою санкціоновану Ватиканом спробу підпорядкувати папі православне населення Польщі, з прицілом на подальший успіх у Росії. Запорукою популярності неоунії серед звиклих до православного обряду людей мало стати повне збереження цього обряду в богослужінні після зміни конфесії, чому неоунія називалася також унією східного чи візантійсько-слов'янського обряду. Від її впровадження було усунуте українське греко-католицьке духовенство, якому польський католицький єпископат не довіряв як надто радикальному націоналістичному елементу, який щойно кілька років тому виступав за незалежність України. Керування неоунійними осередками виходило з принципу біритуалізму, коли один католицький єпископ опікувався місцевими парафіями обох обрядів. За цим же принципом неоунійні парафії могли очолювати латинські ксьондзи. Для кооптації прихильників розповсюджувачі неоунії прагнули вигідно виділитися на фоні православних пастирів посередництвом виконання всіх можливих вимог парафіян. Одним із таких запитів, які не могли виконати православні священники, були вінчання раніше одружених осіб, які не мали консисторського дозволу на повторний шлюб, а також близьких родичів та юнаків, що не отримали дозволу від *PKU* (*Powiatowa Komenda Uzupelnien – повітові військомати*). Останні, згідно з польським законодавством, мусили санкціонувати шлюб осіб, які ще пройшли військову службу.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Неоунія стала предметом наукових розвідок загалом невеликої кількості дослідників. Найбільше з таких праць написані польськими авторами, але тільки в монографії Ф. Жеменюк¹ подано аналіз розвитку неоунії на Волині. В українській історіографії неоунійному руху до останнього часу було приділено ще менше уваги. До виходу нашої монографії² найпомітнішими в цій царині довго залишалися статті Р. Скакуна³, Н. Стоколос⁴, Ю. Крамаря⁵ та М. Кучерепа⁶. Однак практика незаконних вінчань неоунійним кліром у цих статтях окремо не розглядалася.

¹ Rzemieniuk F. Kościół katolicki obrządku bizantyjsko-słowiańskiego. Neounia. Lublin, 1999. 497 s.

² Федчук О., *прот.* Неоунія на Волині. Харків–Луцьк, 2022. 488 с.

³ Скакун Р. «Нова унія» у Другій Речі Посполитій (1924–1939). Ковчег. Науковий збірник з церковної історії. Т. 5. Львів, 2007. С. 204–247.

⁴ Стоколос Н. Неоунія як експеримент східної політики Ватикану в Польщі (1923–1939 рр.). Український історичний журнал. 1999. № 4. С. 74–89.

⁵ Крамар Ю. Проблема неоунії на Волині у міжвоєнний період. Науковий вісник ВДУ. Історичні науки. 1998. Вип. 1. С. 68–73.

⁶ Кучерепа М. Неоунія на Волині. «Да вси єдино будуть». Міжнародна наукова конференція, присвячена історії Греко-Католицької Церкви на Волині. Луцьк – Володимир-Волинський, 2010. С. 134–141.

Метою даної праці є вивчення впливу незаконних вінчань на розповсюдження неоунії на Волині. Для цього слід вияснити, хто саме займався такою практикою, який попит вона мала серед православного населення. Також необхідно з'ясувати, що саме спонукало людей звертатися за шлюбом до уніатів, як до цього ставилися органи цивільної влади та православне духовенство.

Виклад основного матеріалу. Перша неоунійна парафія на Волині з'явилася у квітні 1925 р. в с. Озеро Луцького повіту. Відтоді тут розпочалася відкрита пропаганда східного обряду, що тривала аж до розпаду Польщі в 1939 р. Розв'язав її «перельот» Євсевій Сльозко, який і започаткував неоунію в Озері. Саме він першим на Волині розпочав вінчати тих, хто не мав на це законного права.

Неможливість узаконити шлюб допікала багатьом людям, яким із тих чи інших причин не вдавалося отримати формальні дозволи від духовного чи військового начальства. Проблема набувала особливої гостроти через те, що в доволі патріархальній спільноті, якою в першій половині ХХ ст. ще були волинські села, жити без вінчання вважалося неприйнятним, тим паче що тільки укладення церковних шлюбів мало силу державної реєстрації. Добре усвідомлюючи це, Сльозко вирішив зайнятися експлуатацією незаконних вінчань у своїй уніатській пропаганді. Називаючи себе «народним священником», цей відступник почав пропонувати всім охочим звершувати вінчання без дозволів. При цьому «перельот» не поспішав визнавати себе неправославним, навпаки стверджуючи, що залишається таким же священником, як і раніше. *«Коли приїхав священник у рясі та з бородою, селяни думали, що це православний священник, і з радістю його прийняли. Коли ж виявилася правда, то було вже запізно»*, – йшлося в газеті «Діло» про один із випадків релігійного зваблення на Волині⁷.

Не маючи популярності в Озері, Євсевій Сльозко намагався знайти охочих повинчатися в нього серед мешканців інших парафій. Одне із перших вінчань після відпадання в неюнію він звершив наприкінці весни 1925 р. над селянином із Жидичина та його двоюрідною сестрою, яким Волинська духовна консисторія відмовила у праві на церковний шлюб. Наречений вперше зустрів Сльозка, який був у рясі православного священника й із наперсним хрестом, в одному із трактирів м. Луцька. Розповівши «перельоту» про свою проблему, чоловік одразу був запрошений в Озеро, де той обіцяв повинчати його всього за десять злотих, що й здійснив⁸.

Після освячення в Озері уніатської каплиці 18 жовтня 1925 р. кількість вінчань у Сльозка значно збільшилася. Тільки з 25 жовтня по 21 листопада

⁷ Релігійна боротьба. Діло. 1929. № 50. С. 1.

⁸ Державний архів Тернопільської області (ДАТО). Ф. 148. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 13.

він повинчав 21 пару, але всього дві з них були місцевими парафіянами⁹. У листопаді 1925 р. православний благочинний протоієрей Павло Прокопович рапортував консисторії:

«Вінчання шлюбів православних Сльозком набуває епідемічного характеру. Чутки про те, що кс. Сльозко вінчає всіх без дозволу РКУ, без розведення за невідомою відсутністю одного з подружжя і в піст за новим стилем, швидко рознеслися околицями, і до нього їдуть зі всіх кінців повіту та навіть сусідніх повітів»¹⁰.

Якщо раніше Сльозко запрошував охочих вінчатися до себе в Озеро, то з початком 1926 р. він почав практикувати благословення незаконних шлюбів в інших місцях. У цей час, переконавшись у слабких перспективах розвитку неоунії в Озері, «перельот» почав шукати місця, у яких міг би закріпитися надійніше. Одним із перевірених засобів для здобуття прихильників у нових районах стали вінчання. У другій половині зими уніат почав їздити північною частиною Луцького повіту. Йому передували спеціально послані агенти, які повідомляли, де й коли Сльозко буде вінчати. Понад те, ці ж агітатори, найняті за гроші, переконували простакуватих селян, що вінчатися потрібно тільки у Євсевія, бо шлюб дійсний тільки в нього, що добре видно з того, що він вінчає без жодних дозволів¹¹.

Зокрема, наприкінці січня уніат прибув в приписне до Гораймівської парафії с. Матейки, оголосивши тамтешньому населенню, що невдовзі знову буде тут для вінчання охочих. Як і обіцяв, 12 лютого він повторно заявився у Матейки, де зажадав від церковного старости відкриття місцевого храму, маючи намір звершити там вінчання. Оскільки староста відмовив Сльозку, той був змушений повинчати дві пари в приватному помешканні. Пізніше, провівши розслідування, благочинний прийшов до переконання, що повинчані в Матейках відступником не мають наміру приймати неоунію, а звернулися до «перельота» тільки через відсутність необхідних для вінчання документів¹².

10 лютого, коли Сльозко перебував у с. Рудка, туди приїхало декілька мешканців с. Комарове Луцького повіту, яким перед тим місцевий священник Павло Гвоздиковський черговий раз відмовив у вінчанні. Допоки не будуть отримані необхідні дозволи, він брався тільки обручити молодят. Сльозко, звісно, був більше зговорливий і відразу погодився через два дні приїхати в

⁹ ДАТО. Ф. 148. Оп. 1. Спр. 291. Арк. 70.

¹⁰ ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 39.

¹¹ ДАТО. Ф. 148. Оп. 1. Спр. 291. Арк. 75.

¹² ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 144, 161.

Комарове та повінчати там усіх охочих. Того дня він дійсно прибув у село, де в одній із сільських хат повінчав одразу шістнадцять пар місцевих мешканців. У дванадцяти пар наречені не мали дозволу від військового начальства, а в чотирьох не було належно розірваного попереднього шлюбу¹³.

Через декілька днів Сльозка знову зустрічали в Комаровому, де він повінчав на цей раз дві пари двоєженців. Саме тоді він почав агітувати тут проти православного священника та намовляти прийняти парафіяльним настоятелем його. «Дивіться, який безсовісний ваш піп, живуть усі у мирі й злагоді як чоловік і жінка, візьми та повінчай їх, так ні, він їх дітей пише в метриці незаконними», – проповідував «перельот» селянам, яким також обіцяв віддати церковні поля і не брати грошей за виконання треб¹⁴.

«Уряд прийде на допомогу й у вас буде своя церква, не буде у вас отих клопотів з розірвання шлюбів, не потрібно буде вам їхати в РКУ, все в нас робиться легко, швидко і вільно... Дуже скоро настане час, коли ваших попів поженуть у шию, а будемо ми, нас уже зараз є багато. Унії вам нічого боятися, ви залишитеся такими ж православними, як і зараз, тільки ви не будете знати ні консисторії, ні архієреїв ваших», – стверджував уніат¹⁵.

Така аргументація переконала мешканців Комарового, які забажали мати Сльозка в себе. За словами благочинного, селяни «вважали його православним й інших доводів не визнавали»¹⁶.

Здобувши в Комаровому за два приїзди чимало прихильників, знову приїхавши туди для чергового вінчання 2 березня, відступник запропонував провести його в православному храмі, закритому отцем Павлом Гвоздиківським. За порадою Сльозка батько молодого розбив на дверях замок, після чого уніат вперше увійшов у храм, провівши там обряд¹⁷. Звільняти церкву він уже не збирався, посилаючи в сусідні села наближених осіб, які пропонували усім охочим у будь-який час дня і ночі приїздити в Комарове вінчатися. Охочі не забарилися, і ввечері 5 березня за цим в село прибули дві пари наречених. Сльозко мав приїхати вночі, а саме вінчання планувалося на ранок. Однак православний священник випередив уніата й розпочав у храмі своє богослужіння¹⁸.

¹³ ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 134–135.

¹⁴ ДАТО. Ф. 148. Оп. 1. Спр. 291. Арк. 75.

¹⁵ ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 85–86

¹⁶ ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 131.

¹⁷ ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 134–136.

¹⁸ ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 132–133.

Відтоді в поділеному селі розгорівся конфлікт за право володіння храмом. Агітуючи селян не пускати православного священника, Сльозко аргументував це, серед іншого, ще й тим, що всім повінчаним та їх поручителям загрожує тюрма, якщо село не перейде на унію, а в іншому ж випадку проблем вдасться уникнути. Таким чином, саме незаконно повінчані та їх рідні першими почали підписувати прохання про переведення парафії в неоунію¹⁹.

Оскільки одним із винуватців послаблення позицій Православ'я в Комаровому в консисторії вважали священника Павла Гвоздицького, 21 березня його було замінено на отця Гавриїла Коробчука. Невдовзі отець Гавриїл повідомив Варшавському митрополиту:

«Народ у масі далекий від думки зраджувати Православ'ю. Можна передбачати готовність до віровідступництва у незначній кількості з числа тих, які відчують, що їм не оминати покарання за правопорушення, пов'язані з їх вінчаннями у Сльозка. Якби у комарівців була впевненість, що їм не загрожує відповідальність за обманним шляхом взяті підписи, то можна було б думати, що замішання, внесені у життя комарівців, дуже легко було б ліквідовані»²⁰.

Тоді ж у село послано єпархіального місіонера Йосипа Перетрухіна. На місці з'ясувавши причини заворушень селян, Перетрухін підготував для консисторії рапорт, у якому пропонував церковному начальству добитися від уряду, щоб православним священникам дали дозвіл вінчати шлюби над особами, які підлягають військовому призову²¹.

Залишаючись законослухняним, православне духовенство опинилося у вкрай не вигідному, порівняно з уніатським кліром, становищі. Серед волинян дуже швидко почали розповсюджуватися чутки, що Сльозку у Варшаві було дано владу служити в кожній церкві й вінчати там кого завгодно. Говорили навіть про те, що його було спеціально послано РКУ для звершення вінчань. Слушно писав священник с. Ведмеже Луцького повіту Михайло Тарнавський:

«До мене приходять та задають питання: чому такому-то не потрібно ніяких дозволів, а для інших це необхідно, адже закон має бути однаковий для всіх. Багатьох це турбує й вони насторожуються. Поки що такими вчинками відступник Сльозко в наше парафіяльне життя вносить дезорганізацію»²².

¹⁹ ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 138–139.

²⁰ ДАТО. Ф. 148. Оп. 1. Спр. 291. Арк. 107.

²¹ ДАТО. Ф. 148. Оп. 1. Спр. 291. Арк. 87.

²² ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 83.

Таку ж позицію займав і Колківський благочинний священник Євген Кульчинський: *«Якщо Сльозко не буде до суду притягнутий владою за його вінчання шлюби, то ми ніякими способами не зможемо з ним боротися»*²³.

Ненормальність такого стану речей змушувала православне духовенство скаржитися на уніатських ксьондзів владі. Так, у березні 1926 р. священник м. Старий Чарторийськ Луцького повіту Олексій Ушаков подав воєводі скаргу на порушення Євсевієм Сльозком законодавства, що виражалося в благословенні недозволених шлюбів і вторгненні в чужі парафії²⁴. Воєвода пообіцяв у подальшому не допустити втручання уніатів у життя Православної Церкви.

Духовна консисторія на дії Євсевія Сльозка відреагувала ще восени 1925 р., коли було прийнято детальну резолюцію, у якій, зокрема, йшлося:

«4. Повідомити військовій владі, що Сльозко своїми незаконними діями у повінчанні шлюбів молодих людей призовного віку, без дозволу РКУ ставить православне духовенство в дуже важке становище при виконанні останнім розпорядження Військового Міністерства від 21 березня цього року, з проханням заборонити Сльозку надалі вінчати таких осіб, адже закон цей однаково обов'язковий для громадян усіх віросповідань держави.

5. У виконання волі Його Високопреосвященства видати до православного населення Луцького повіту особливе звернення від Православної Церкви з виясненням злих дій відлученого від церкви Євсевія Сльозка, про безблагодатність його молитов та тайнств і про згубність для православних молитовного з ним спілкування за канонічними правилами.

*6. Про всі незаконні шлюби, звершені Сльозком без дозволу РКУ в різних парафіях провести розслідування»*²⁵.

Навесні 1926 р. на Волині було вже більше «перельотів», які пропонували вінчатися в них. Зокрема, наприкінці 1925 р. в неоунію перейшов священник с. Цегів Горохівського повіту Олексій Пелипенко. Не зумівши заволодіти церквою, перші два вінчання, названі православним священником Михайлом Процюком *«комедіантською виставою»*, Пелипенко здійснив 7 лютого на своїй квартирі, яку почав використовувати в якості каплиці. За чутками, наприкінці лютого він мав звершити близько десяти вінчань молодят із навколишніх сіл²⁶.

²³ ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 130.

²⁴ ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 99.

²⁵ ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 72–74.

²⁶ ДАТО. Ф. 148. Оп. 1. Спр. 291. Арк. 33–36.

9 березня 1926 р. зі спеціальною відозвою до духовенства Волинської єпархії звернувся митрополит Діонісій (Валединський), який нагадав про відлучення Сльозка та Пелипенка від Церкви та наголосив на забороні священникам мати з цими відступниками будь-яке спілкування. Серед іншого у вказаному посланні митрополит зазначив: *«Віровідступники з усіх сил стараються внести заколот в життя Православної Церкви. Головним засобом для цього вони взяли вінчання незаконних шлюбів»*²⁷.

Зазнавши невдачі в Комаровому і втративши житло в Озері, Сльозко почав згортати свою активність і в підсумку у вересні 1926 р. повернувся до Православ'я²⁸. Тільки невеликий слід залишив на Волині колишній православний священник Євген Ружицький, який служив у Торокані Пінського повіту і також намагався впливати на волинських поліщуків посередництвом вінчань. 16 березня 1926 року настоятель церкви села Радостав Камінь-Каширського повіту Олександр Левицький повідомив благочинному про те, що Ружицький у себе на парафії повінчав трьох військовозобов'язаних із Радостава, які не мали дозволу на це²⁹.

Натомість, активізувався «перельот» Олексій Пелипенко. Як і Сльозку, йому також не вдавалося здобути беззаперечну підтримку на парафії, де він був ще православним священником, тож «перельот» шукав собі кращого місця. Зокрема, наприкінці квітня 1926 р. він прибув у с. Коритниця Горохівського повіту, де спирався на сім'ї, які хотіли повінчати синів, які не мали дозволу від військової влади³⁰.

Займаючись такими вінчаннями, Пелипенко не боявся відповідальності, хоча ще в першій половині 1926 р. був попереджений у Дружкопольському постерунку поліції. Пообіцявши надалі не вінчати військовозобов'язаних без спеціального дозволу, він продовжував це робити, на що поліція не реагувала³¹. Відомо, що на початку 1928 р. Пелипенко звершив у Цегові сім незаконних вінчань. Переважно до нього зверталися мешканці далеких парафій Горохівського повіту за 40–50 верст від Цегова, де мало знали аморальність цього «перельота», з яким давно не хотіла мати нічого спільного більшість місцевого населення³². П'ять випадків повінчання Пелипенком двоєженців у Волинській духовній консисторії розглядали в 1929 р.³³

²⁷ ДАТО. Ф. 148. Оп. 2. Спр. 120. Арк. 6.

²⁸ Воссоединение священника Евсевия Слезка. Воскресное чтение. 1926. № 40. С. 633.

²⁹ ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 413. Арк. 3.

³⁰ ДАТО. Ф. 148. Оп. 1. Спр. 291. Арк. 54.

³¹ ДАТО. Ф. 148. Оп. 2. Спр. 120. Арк. 7.

³² ДАТО. Ф. 148. Оп. 2. Спр. 585. Арк. 37.

³³ ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 442. Арк. 45.

Цікаво, що якщо Євсей Сльозко брав за вінчання дуже невелику суму грошей (5–10 злотих), розраховуючи на подальшу прихильність повінчаних, то Олексій Пелипенко ославив себе неймовірною жадібністю у цьому плані. Чудово усвідомлюючи, що звертатися до нього волинських селян змушували виняткові обставини, він намагався на цих обрядах якомога більше заробити, хоча в 1927 р., агітуючи за неоунію в с. Дубечне Ковельського повіту, відступник обіцяв звершувати треби задарма³⁴. Це змушувало деяких осіб відмовлятися від послух корисливого «перельота». Одну пару Пелипенко сам не захотів вінчати, бо наречені не мали 170 злотих. В інших молодих він взяв 140 злотих, а за отримання шлюбної метрики хотів ще 50 злотих додатково. При цьому відступник не переймався ні формою вінчання, ні урочистістю дійства. Один зі свідків звершення Пелипенком вінчання стверджував, що його шлюб *«не був подібний на наш шлюб, а полягав у тому, що поставив молодих на коліна, наклав їм персні, прочитав Євангеліє і на тому закінчив»*³⁵.

У другій половині 1920-х рр. цивільна влада перестала закривати очі на регулярне звершення уніатами незаконних вінчань. Перший процес з цього приводу пройшов у грудні 1927 р., коли перед судом постав священник Євсей Сльозко. У цей час інші «перельоти» ще продовжували таку практику, тому можна припустити, що Сльозко постраждав першим саме через те, що повернувся у Православ'я. Колишнього уніата було засуджено до півтора року позбавлення волі, але йому вдавалося залишатися на волі поки розглядалися апеляції. Нарешті, 10 вересня 1931 р. вирок набув сили й отця Євсевія було запроторено до Луцької тюрми. Попри клопотання Сльозка про дозвіл на звершення богослужінь у тюремному храмі, митрополит Діонісій дозволив йому тільки причащатися там ієрейським чином під час служіння іншого священника³⁶.

У 1929 р. до тримісячного ув'язнення умовно за незаконне вінчання було засуджено «перельота» Гамаліла (Перчеклея)³⁷. Нарешті, у 1930 р. за такі ж злочини до в'язниці потрапив і Олексій Пелипенко³⁸. Відтоді уніати остаточно перестали займатися безладними вінчаннями, тому нарікання православного духовенства на те, що влада дозволяє уніатам заборонене православним, зменшилися.

У другій половині 1920-х рр. вже стало однозначно зрозуміло, що набуті адептів серед тих, хто звертався за незаконними вінчаннями, уніатським

³⁴ ДАТО. Ф. 148. Оп. 2. Спр. 554. Арк. 126.

³⁵ ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 454. Арк. 3.

³⁶ ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 2354. Арк. 1–24.

³⁷ Три місяця тюрми за незаконное повенчание. Воскресное чтение. 1929. № 44. Обл.

³⁸ Предан суду униатский благочинный на Волини. Воскресное чтение. 1930. № 22. С. 280.

ксьондзам не вдасться. Ще в середині 1926 р., коли польські видання рапортували про вигадані перемоги неоунії у Польщі та 50000 навернених мирян, у митрополитовому «Воскресном чтении» слушно зауважили:

«Навіть українська уніатська газета “Зоря” вважає число уніатів на Волині лиш у 4000, а український журнал “На варті” (№ 16) зменшує це число ще на один нуль, вважаючи, що і те буде, мабуть, багато. І дійсно, не можна ж серйозно вважати уніатами тих декілька десятків осіб, які скористалися безкарністю різних Сльозків і Ружицьких і повинчалися у них без дозволу військової влади»³⁹.

Те, як ідентифікували себе повинчані «перельотами» особи, добре видно із пояснень, відібраних від них православним духовенством у процесі розслідування вчинків відступників. В один голос вони стверджували, що вважають себе православними й надалі переходити в унію не збираються. Дві сім'ї з с. Злазне Костопільського повіту каялися:

«Цей вчинок ми вчинили по своїй несвідомості; ми личили, що він є православним, так як службу відправляв так як й православні отці, але ж як ми довідалися зараз – він – католицький ксьондз, що противоречить канонам православної церкви та віри. Ми винні перед Вами, Отець, що коли поїхали в Озеро – не спиталися у Вас, хто такий є Сльозко. Ми переступили поріг православ'я, прийнявши шлюб у католицького ксьондза, тим й согрішили й перед Самим Господом Богом. Зі сльозами приносимо своє покаєння перед Вами, Отець, перед православною церквою й просимо прощення за свої поступки. Ми були, є й завжди будемо православними, ніколи не зрікалися й не зрічемося своєї віри. Просимо Вас, панотець, не підвергайте нас анафемі, потому що ми православ'я не зрікалися й надалі зостаємося вірні йому»⁴⁰.

Визнаючи свою вину, усе ж не всі виявлялися готовими до виправлення. Мешканка с. Заячиці Горохівського повіту, яку повинчав перельот Пелипенко, під час слідства свідчила: *«Вважаю себе православною, довідалася про те, що шлюб вчинений по обману, але уже мушу жити з теперішнім чоловіком»⁴¹.* А дехто, як то сімейна пара із м. Деражне Костопільського повіту, що зверталася прямо до митрополита Діонісія, не проти був перевінчатися у православному храмі, але без додаткових витрат:

³⁹ Из печати. Идеология униатского движения. Воскресное чтение. 1926. № 29. С. 454.

⁴⁰ ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 167.

⁴¹ ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 442. Арк. 28.

«Дізнавшись від свого священника про те, що Сльозко, як віровідступник позбавлений сану, виражаємо свій щирий жаль з приводу зробленої нами помилки, чистосердечно просимо вважати нас чадами православної церкви та дозволити повінчатися нам повторно у православної парафіяльній церкві, але з умовою не нести повторно видатків на вінчання»⁴².

Матеріальні умови, що ставилися перед священноначаллям, говорили передусім про бідність волинського населення, але водночас це свідчило на не користь християнських переконань таких прохачів. Майже завжди до уніатських ксьондзів за вінчанням зверталися такі православні, які на перше місце ставили матеріальні розрахунки, а не релігійні переконання. Яскравим прикладом такого парафіянина можна назвати одного з мешканців с. Войнин Горохівського повіту, котрий свідчив:

«Проживши зі своєю жінкою сім літ і не маючи за нею жодного посагу, весною 1928 року, бачачи, що другі отримують від своїх тестів посаг, став і собі домагатись цього, але тесть посагу дати відмовився, хоча й має 9 десятин землі при 4 дітях. Тоді я свою жінку побив і вигнав з дому, бо мені було шкода, що всі отримують посаг, а я, маючи всього 1 десятину землі, нічого не отримав. Коли я вигнав жінку, то Ірини Баран батько став наговорювати мене взяти за жінку його дочку, за що давав мені 2 десятини посагу з тим, щоб ми повінчались хай би у Пелипенка, на що я і погодився. Забрав Ірину Баран до себе і справді ходив до Цегова, щоби переговорити в цій справі. З самим Пелипенком я не балакав, а з якимось чоловіком, який говорив, що він є дяком Пелипенка і що повінчати нас можна, тільки треба дати 170 злотих. Пізніше я, коли батько Ірини Баран потребував, щоб ми повінчались, знову їздив до Цегова вже з Іриною Баран і знову був у того дяка і давав йому тільки 70 злотих, але він вінчати відмовився і з тим ми повернулись додому. Повернувшись додому мені стали говорити, чому я не хочу вінчатись, а на віру далі жити Ірина Баран не хотіла, то я її прогнав, а в той час мій законний тесть погодився дати посагу $\frac{3}{4}$ десятини землі, на що я погодився і на 2-й день Великодніх свят я свою жінку Ольгу забрав до себе і живу з нею досі і дай Боже жити до смерті. Я і раніше не гонив би її, коли тесть був дав хоч що-небудь посагу. Коли би я був вінчаний з Іриною Баран, то вона напевно б уже подала б на

⁴² ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 171.

мене до суду, що я її прогнав, а то досі мовчить і буде мовчати, бо їй встидно, що невінчана жила зі мною»⁴³.

Висновки. Таким чином, перші волинські «перельоти» мали доволі значну практику незаконних вінчань, якими намагалися привернути увагу до неоунії православного населення, яке не могло реалізувати свої бажання в парафіяльних священників. Опинившись у нерівних з уніатами умовах, православне духовенство, намагаючись відстояти позиції Православ'я, змушене було підняти питання про притягнення ксьондзів до відповідальності. Ще деякий час продовжуючи толерувати дії «перельотів», в останній чверті 1920-х рр. цивільна влада все ж почала карати за незаконні вінчання, після чого їх звершення повністю припинилося. Час показав, що повінчані уніатами православні волиняни не мали наміру змінювати свою віру й відступників звертатися тільки з практичних міркувань, не усвідомлюючи до кінця юрисдикційної приналежності «перельотів».

Список джерел і літератури:

1. Державний архів Тернопільської області (ДАТО). Ф. 148. Оп. 1. Спр. 291. 124 арк.
2. ДАТО. Ф. 148. Оп. 2. Спр. 120. 83 арк.
3. ДАТО. Ф. 148. Оп. 2. Спр. 554. 461 арк.
4. ДАТО. Ф. 148. Оп. 2. Спр. 585. 42 арк.
5. ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 39. 195 арк.
6. ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 413. 11 арк.
7. ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 442. 47 арк.
8. ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 454. 8 арк.
9. ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 2354. 24 арк.
10. Воссоединение священника Евсевия Слезка. Воскресное чтение. 1926. № 40. С. 633.
11. Из печати. Идеология униатского движения. Воскресное чтение. 1926. № 29. С. 451–454.
12. Крамар Ю. Проблема неоунії на Волині у міжвоєнний період. Науковий вісник ВДУ. Історичні науки. 1998. Вип. 1. С. 68–73.
13. Кучерепа М. Неоунія на Волині. «Да вси єдино будуть». Міжнародна наукова конференція, присвячена історії Греко-Католицької Церкви на Волині. Луцьк – Володимир-Волинський, 2010. С. 134–141.

⁴³ ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 442. Арк. 42.

14. Предан суду униатский благочинный на Волини. Воскресное чтение. 1930. № 22. С. 280.
15. Релігійна боротьба. Діло. 1929. № 50. С. 1.
16. Скакун Р. «Нова унія» у Другій Речі Посполитій (1924–1939). Ковчег. Науковий збірник з церковної історії. Т. 5. Львів, 2007. С. 204–247.
17. Стоколос Н. Неоунія як експеримент східної політики Ватикану в Польщі (1923–1939 рр.). Український історичний журнал. 1999. № 4. С. 74–89.
18. Три місяця тюрми за незаконное повенчание. Воскресное чтение. 1929. № 44. Обл.
19. Федчук О., прот. Неоунія на Волині. Харків–Луцьк, 2022. 488 с.
20. Rzemieniuk F. Kościół katolicki obrządku bizantyjsko-słowiańskiego. Neounia. Lublin, 1999. 497 s..

References:

1. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoï oblasti (DATO) [State archive of Ternopil region]. F. 148. Op. 1. Spr. 291. 124 ark. [in Ukrainian].
2. DATO. F. 148. Op. 2. Spr. 120. 83 ark. [in Ukrainian].
3. DATO. F. 148. Op. 2. Spr. 554. 461 ark. [in Ukrainian].
4. DATO. F. 148. Op. 2. Spr. 585. 42 ark. [in Ukrainian].
5. DATO. F. 148. Op. 3. Spr. 39. 195 ark. [in Ukrainian].
6. DATO. F. 148. Op. 3. Spr. 413. 11 ark. [in Ukrainian].
7. DATO. F. 148. Op. 3. Spr. 442. 47 ark. [in Ukrainian].
8. DATO. F. 148. Op. 3. Spr. 454. 8 ark. [in Ukrainian].
9. DATO. F. 148. Op. 3. Spr. 2354. 24 ark. [in Ukrainian].
10. Vossoedinenie svyashchennika Evseviya Slezka [Reunion of Priest Eusebius Slezka] (1926). Voskresnoe chtenie. № 40, S. 633. [in Russian].
11. Iz pechati. Ideologiya uniatskogo dvizheniya [From the press. The ideology of the Uniate movement] (1926). Voskresnoe chtenie. № 29. S. 451–454. [in Russian].
12. Kramar Yu. (1998). Problema neounii na Volyni u mizhvoiennyi period [The problem of neounion in Volyn in the interwar period]. Naukovyi visnyk VDU. Istorychni nauky. Vyp. 1. S. 68–73. [in Ukrainian].
13. Kucherepa M. (2010). Neouniia na Volyni [Neounia in Volyn]. «Da vsy yedyno budut». Mizhnarodna naukova konferentsiia, prysviachena istorii Hreko-Katolytskoï Tserkvy na Volyni. Lutsk – Volodymyr-Volynskyi. S. 134–141. [in Ukrainian].
14. Predan sudu uniatskii blagochinnnyi na Volyni [Uniate dean brought to trial in Volhynia] (1930). Voskresnoe chtenie. № 22. S. 280. [in Russian].
15. Relihiina borotba [Religious struggle] (1929). Dilo. № 50. S. 1. [in Ukrainian].
16. Skakun R. (2007). «Nova uniiia» u Druhii Rechi Pospolytii (1924–1939) [«New Union» in the Second Polish-Lithuanian Commonwealth (1924–1939)]. Kovcheg. Naukovyi zbirnyk z tserkovnoi istorii. T. 5. Lviv, S. 204–247. [in Ukrainian].

17. Stokolos N. (1999). Neouniia yak eksperyment skhidnoi polityky Vatykanu v Polshchi (1923–1939 rr.) [Neounia as an experiment of the Eastern policy of the Vatican in Poland (1923–1939)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 4. S. 74–89. [in Ukrainian].
18. Tri mesyatsa tyurmy za nezakonnoe povenchanie [Three months in prison for an illegal wedding] (1929). *Voskresnoe chtenie*. № 44. Obl. [in Russian].
19. Fedchuk O., prot. (2022). Neouniia na Volyni [Neounia in Volyn]. Kharkiv–Lutsk. 488 s. [in Ukrainian].
20. Rzemieniuk F. (1999). Kościół katolicki obrządku bizantyjsko-słowiańskiego. Neounia. Lublin. 497 s.